Xeravits Géza

A FILIPPI 2,6-11 KRISZTUS-HIMNUSZA

1. Elhelyezkedés

Szent Pál apostol Filippiekhez írott levele meglehetősen bonyolult előtörténetű irodalmi alkotás. Gondos irodalom-kritikai elemzésének elvégzése után számos kutató arra a következtetésre jutott, hogy e mű valójában több páli levél egyesítéséből jött létre, amelyek mindegyikét a Filippiben lévő gyülekezet tagjainak írhatta az apostol, egyfelől különböző időben, másfelől eltérő szándékkal fogalmazva meg azokat.[139] Közös címzettjeik mindenesetre elegendő alapot szolgáltattak arra a páli levelezés összegyűjtésének idején – hogy ez a konkrét *Corpus Paulinum* létrehozásakor történt, vagy esetleg korábban, mára nehezen meghatározható –, hogy egy redaktori kör egységes alkotássá szerkessze őket.

E redakciós folyamat tételezése egyáltalán nem idegen a páli iratok kánoni formája kialakításának tekintetében, hiszen hasonló szerkesztői aktivitást tárhatunk föl példának okáért a 2. Korintusi levél esetében is, ahol minden valószínűség szerint három különböző, a korintusiaknak szóló írást ötvöztek eggyé.[140] Az irodalomkritikai meg-

---

[139] E vélemény néhány jó összefoglalása: RAHTJEN, B. D., „The Three Letters of Paul to the Philippians", in *NTS* 6 (1959/60), 167-173; KOESTER, H., „The Purpose of the Polemic of a Pauline Fragment (Philippians III)", in *NTS* 8 (1961/62), 317-332; MURPHY O'CONNOR, J., „Epître aux Philippiens", in *DBS* 7 (1966), 1211-1216; COLLANGE, J. F., *L'Épître de Saint Paul aux Philippiens* (CNT 10a), Neuchâtel 1973, 21-34. Vannak persze olyan kutatók is, lényegesen kevesebben, akik a levél lényegi egységét húzzák alá, így pl. legutóbb GARLAND, D. E., „The Composition and Unity of Philippians", in *NT* 27 (1985), 141-173, illetve WATSON, D. F., „A Rhetorical Analysis of Philippians and Its Implications for the Unity Question", in *NT* 30 (1988), 57-88.

[140] A levél kutatástörténetének összefoglalását ld. MURPHY O'CONNOR, J., „The Second Letter to the Corinthians", in *NJBC*, 816-817. Olyan kutatók is vannak, akik a levél egyes részeit egyáltalán nem páli eredetűnek tartják: FITZMYER, J. A., „Qumran and the Interpolated Paragraph in 2 Corinthians 6:14-7:1", in *CBQ* 23 (1961), 273-280; GNILKA, J., „2Cor 6:14-7:1 in the Light of the Qumran Texts and the Testaments of the Twelve Patriarchs", in *Paul and Qumran. Studies in New Testament Exegesis* (Murphy O'Connor, J., ed.), London 1968, 48-68. A levél egységét is védik némelyek, ld. pl. BATES, W. H., „The Integrity of II Corinthians", in *NTS* 12 (1965/66), 56-69.

fontolások mellett ráadásképp a hagyomány alapján sem kell idegenkednünk attól, hogy az apostolnak egy kiterjedtebb filippi-levelezését vélelmezzük, hiszen közismert tény, hogy a 167-ben vértanuhalált halt ókeresztény egyházatya, Szent Polükarposz, a kisázsiai Szmirna püspöke, ugyanezen közösséghez írott levelében kifejezetten megemlékezik arról, hogy Pál leveleket írt a filippi gyülekezet számára.[141]

Mivel jelen tanulmányunk a levél egy részletének vizsgálatára szorítkozik, a mű egészének irodalomkritikáját csak annyiban kívánjuk érinteni, amennyiben a bennünket foglalkoztató egység elhelyezkedésének meghatározása szempontjából feltétlenül szükséges. Eszerint magunk azon kutatók véleményéhez csatlakozunk, akik a levél tematikus és helyenként fogalmazásbeni egyenetlenségeiből arra következtetnek, hogy három, eredetileg önálló írásból összeállított kompozícióval van dolgunk.[142] A filippi-levelezés legelején az igen rövid, ún. A-levél áll (Fil 4,10-20), majd az írás gerincét képező B-levél következik (Fil 1,1-3,1a+4,2-7+4,21-23), ezeknek fő témája egyaránt az apostol hálája azért, hogy fogságában támogatták, valamint különböző, a helyes keresztény életvezetésre vonatkozó buzdítások és intelmek; míg az iratcsoport 'végén' az ún. C-levél helyezkedik el (Fil 3,1b-4,1+4,8-9), amelyik viszont az *orthopraxis* helyett az *orthodoxiára* koncentrál, nyoma sincs benne az apostol fogságára utaló elemeknek, hangvétele többször kemény, és zsidózó tendenciák ellen fogalmaz, ami viszont egészen idegen az előző iratok (A és B levél) mondanivalójától, ahol ez a téma egyáltalában nem kerül elő.[143]

A híres Krisztus-himnusz tehát a *B-levél* része, amit az apostol efezusi fogsága idejének vége felé írhatott, valamikor Kr.u. 56-57 körül,[144] ez tehát a himnusz keletkezésének *terminus ante quem*-je. Ezt

---

[141] Ld. *Ep. ad Phil.* iii.2, in *Apostoli atyák* (Vanyó, L. ed., Ókeresztény írók III.), Budapest 1988², 199, a levél keletkezését a kutatás 135 körülre teszi, vö. VANYÓ, L., *Az ókeresztény egyház és irodalma* (Óker. írók I.), Budapest 1988², 116.

[142] Ld. a legelső lábjegyzetet. Vannak olyan kutatók is, akik két páli levél egybeépítését tartják, így pl. FRIEDRICH, G., *Der Brief an die Philipper* (NTD 8), Göttingen 1981, 126-128, vagy GNILKA, J., *Der Philipperbrief* (HTK.NT 10/3), Freiburg-Basel-Wien 1968.

[143] A kutatók – kisebb-nagyobb eltérésekkel – különbözőképpen kísérelték meg elhatárolni egymástól a három (vagy kettő) alap-iratot, a legtöbb vélemény összefoglaló közlését ld. GARLAND, „Composition", 155, n. 50.

[144] COLLANGE, *Philippiens,* 32-34, ez utóbbi oldalon: „Nous concluons ... à une rédaction des lettres A et B ... *antérieure à celle de 1Corinthiens,*

azért szükséges világosan leszögeznünk, mert egészen egyértelmű az, hogy az ehhez hasonló himnikus részletek a páli levelekben sehol sem a közvetlen szerző alkotásaiként kezelendők, hanem minden esetben az egyház kialakuló liturgikus kincse egy elemének integrálásaként.[145] Keletkezésük így mindenképpen *jóval* megelőzi az adott levelek korpuszába való beépítésüket, hiszen hosszú időnek kell eltelnie egy himusz megírásától, egy adott gyülekezet istentiszteleti rendjébe való beépülésén, elterjedésén át egészen addig, hogy ismert és kedvelt szöveggé váljon. Márpedig ez utóbbi elengedhetetlen feltétele annak, hogy egy apostoli levélben szerepeljen, hiszen csak így hordoz valóban revelatív értéket a címzettek számára. A Fil 2,6-11 keletkezése pedig különösképpen meg kell, hogy előzze a levél megírását, hiszen – mint látni fogjuk – himnuszunk palesztínai eredetű, és feltehetően arámul íródott, itt viszont egy Makedóniában levő gyülekezetnek szánt levélbe építtetik be, tehát számolni kell a kompozíció kettős recepciójával: először keletkezési helyén, majd elterjedése után másodszor, európai területen is.[146]

A himnusz keletkezésének idejét pontosan meghatározni nem tudjuk, de úgy vélem, nem járunk messze az igazságtól, ha legalább egy tíz éves előtörténetét feltételezzük. Ennek alapján a legvalószínűbbnek a Kr.u. 40-45 közötti időt tartanám, ami – a kompozíció teológiáját illetően – különösképpen is jelentős.[147]

E rövid bevezetés után következzék most magának a himnusznak a szerkezeti elemzése, majd pedig teológiájának, és keletkezése környezetének alaposabb vizsgálata.

2. A kompozíció szerkezete

---

contemporaine du séjour de l'apôtre à Ephèse ... entre l'automne 54 et le printemps 57." (kiemelés tőlem – X.G.)

[145] Vö. BARTH, M., *Ephesians 1-3* (AB 34), Garden City 1974, 6-10; HENGEL, M., „The Song about Christ in Earliest Worship", in *Studies in Early Christology*, Edinburgh 1995, 227-291.

[146] Nem szabad megfelejtkeznünk arról, hogy a *prótopaulinus* levelek között ez az egyetlen ilyen himnikus részlet, a többi nagy himnuszt, a *deuteropaulinus* iratok tartalmazzák (Ef 1,4-10; 5,14b; Kol 1,12-20). Az 1Kor 13 himnusza a szeretetről egészen más struktúrával rendelkezik, és az imént említettektől eltérő típust képvisel, világosan magának Pálnak az alkotása.

[147] Ld. pl. STANLEY, D. M., „Carmenque Christo quasi Deo Dicere", in *CBQ* 20 (1958), 173-191.

Perikópánk lehatárolása viszonylag könnyű feladat, legalábbis ami a végét illeti. A 2,12 elején álló ὥστε ('ennélfogva, annakokáért') kötőszó új főmondatot vezet be, amely tartalmában nem közvetlenül kapcsolódik a himnuszhoz (az belső logikája szerint a 2,11-gyel lezárul), és magát a költői struktúrát sem vezeti tovább, tehát e kötőszóval a szerző új logikai-tartalmi egységet indít el. A rész kezdetét illetően viszont már felmerül némi probléma a 2,5 vers (ami világosan magának Pálnak az alkotása) hovatartozása tekintetében. Véleményünk szerint e verset Pál tudatosan a himnusz bevezetéseképp illesztette a levélbe, noha nyilvánvaló, hogy annak – már csak formai okok miatt is – eredetileg nem képezte részét.

A kompozíció szerkezetét illetően a kutatás során több konkurrens elmélet született.[148] Ezek mindegyike tartalmaz előremutató meglátásokat, ugyanakkor egyikük sem nélkülöz komoly nehézségeket. A pontos szerkezet meghatározása jelen esetben nagyon nehéz feladat, magunk is csak kísérletet tudunk tenni, felhasználva a korábbi kutatók munkájának pozitív eredményeit.

A himnusz szövegében a következő, a szöveg kohézióját biztosító elemek tárhatóak fel:[149] A 6a és 6c félversek közti kapcsolatot az 'Isten' szó teremti meg (θεος és θεω formában), ugyanakkor a 6a szoros kapcsolatban áll a 7b-vel is, itt egy ellentétes gondolatpárhuzamot találunk, ahol a közös alap az 'alak, forma' szó (μορφη θεου és μορφην δουλου). Az elsőként említetthez hasonló egymáshoz rendelődésre lelhetünk a 7c és 7d esetében, ahol a félversek kulcsszava az 'ember' (ανθρωπων és ανθρωπος). Ez az egység ellentétes párhuzamban áll továbbá a 6a-c alatt említettel is (θεος || ανθρωπος). A 7c további kapcsolódása a 8b felé tárható fel, a mindkét helyen (ugyanabban az alakban) szereplő 'lévén' melléknévi igenév alapján (γενομενος). Ebből következően, úgy tűnik, két, egyaránt négy-

1. melléklet

6a Aki *Isten* alakjában fennállva
6bc nem zsákmánynak tartotta
[az *Istennel* való egyenlő levést,
7a hanem ÖNMAGÁT kiüresítette,
7b szolga alakját véve fel.

7c *Ember*ek hasonlóságában lévén,
7d és (olyan) külalakban találtatva,
[mint egy *ember*,
8a megalázta ÖNMAGÁT,
8b engedelmessé lévén egészen halálig.

[148] Jó áttekintést ad COLLANGE, *Philippiens*, 76-80.

[149] A vizsgálat ezen szakaszában, a könnyebb visszakereshetőség végett a *Nestle-Aland*[26] versbeosztását követjük.

négy sorból álló, azonos szerkezetű, khiasztikus (keretes) strófa képe rajzolódik ki (6a || 7b = ABC || AB'C' és 7c || 8b = ABC || CDE). Az első strófa határait az annak első és negyedik sorában található *'alak'* szó jelöli ki, a második strófa esetében ezt a szerepet a *'lévén'* participium tölti be. Mindkét strófában az első két sor párhuzamban áll egymással, ezt az elsőnél az *'Isten'*, a másodiknál az *'ember'* szó ismételt jelenléte biztosítja. Tovább erősíti e struktúrát az, hogy így a strófák harmadik sorai egymáshoz kötődnek, az *'önmaga'* szó (εαυτον), továbbá e szó igéinek (*'kiüresíteni'* és *'megalázni'*) segítségével (7a || 8a = AB || B'A).

E szerkezeti beosztás feltárása a német *Joachim Jeremias* érdeme, aki két fontos tanulmányában is igyekezett annak helytálló voltát bizonyítani,[150] mégpedig olyan sikerrel, hogy nyilvánvaló eredményeit azóta sem nagyon vitatja a mértékadó kutatás. A jeremiasi elmélet előtti legismertebb megoldás, amely *E. Lohmeyer* nevéhez köthető,[151] tartalmilag ugyan igen jól közelíti meg a himnusz anyagát, a gondolatpárhuzamok szintjén azonban nem áll meg, hiszen a legtöbb nyilvánvaló parallelizmust megtöri, különböző strófákhoz rendelve azok alkotóelemeit. Úgy vélem, egészen nyilvánvaló, hogy *Jeremias* beosztásának *eddig* igazából egyetlen hibája a 6b és 6c félversek összevonása – ezáltal ugyanis egy bántóan hosszúnak tűnő sztikhosz jön létre –, ugyanakkor még mindig kevesebb nehézséget támaszt, mint a *Lohmeyer*-féle tördelés.

Nem szabad azonban elfelejtkezni még egy, nagyon szoros kapcsolatról, arról, ami egymáshoz fűzi, továbbvezető parallelizmusként, a 8b és 8c félverseket: a 'halál' témája (θανατου és θανατου δε σταυρου). Már csak azért sem, mert a 8c félverset – teológiai megfontolásokból – mindkét fő elmélet követői előszeretettel zárják ki a himnusz eredeti állományából, és egy maga Pál által létrehozott továbbírás eredményének tartják.[152] Egyelőre elégedjünk meg annak megállapításával, hogy a himnusz jelenlegi szövegállományának szintjén a

---

[150] JEREMIAS, J., „Zur Gedankenführung in den Paulinischen Briefen", in *Studia Paulina* (Fschr. J. de Zwaan; Sevenster, J. N., van Unnick, W. C., eds.), Haarlem 1953, 146-154, és „Zu Phil. 2:7: εαυτον εκενωσεν", in *NT* 6 (1963), 182-188.

[151] LOHMEYER, E., Kyrios Jesus. Eine Untersuchung zu Phil 2, 5-11, Heidelberg 1928, 5-6.

[152] A legfőbb érv általában az, hogy a 8c központi gondolata a Pál számára olyannyira kedves és sajátos *kereszt-teológia*, ami ugyanakkor a himnusz többi (elsősorban az *anabaszisz-katabaszisz* dialektikára koncentráló) részéből teljességgel hiányzik, vö. a nagyobb kommentárokat *ad loc.*

8b-c félversek nagyon szoros gondolati egységet képeznek, s egymáshoz tartozásuk vitathatatlan (8b || 8c = ABC || CX).

Amennyire könnyű volt nyilvánvaló kohéziós elemeket lelni a kompozíció eddig vizsgált első részében, annyival nagyobb fejtörést okoz a következő versek helyes strukturálása. Első segítségül talán az szolgálhat, hogy e hátralévő rész 9 sztikhoszból áll, hasonlóképpen a megelőzőhöz. *Lohmeyer* e kilenc sztikhoszt – az első rész általa tételezett felépítésének analógiájára – három, egyként háromsoros strófára tagolja,[153] ugyanakkor a versek tartalmazta parallelizmusok rendjével itt sem számol kellően, ezért megoldása megintcsak nem meggyőző. S nem elfogadható számomra teljességgel – ellentétben számos kutatóval – *Jeremias* megoldása sem, aki egy újabb négysoros strófát fedez fel: a himnusz eredeti állományának részéül csak a 9a, 9bc, 10ab, 11ab félverseket tartva, a 10c és 11c sztikhoszokat pedig Pál kiegészítéseinek vélve. E részletek mindegyikének páli redakciós jellege ugyanis egyáltalán nem annyira evidens, mint némelyek vélik.[154]

Jean-Francois Collange kommentárjában úgy véli, a kompozíció második fele szerkezetében teljességgel az – általunk is elfogadott – elsőéhez igazodik, és két négysoros strófából, valamint egy egysztikhosznyi konklúzióból épülne fel.[155] Az első strófa kapcsán rámutat arra, hogy a 9a-10a által határolt négy sztikhosz szorosan egymáshoz rendelődik a bennük található *'név'* (ονομα) főnév által. Beosztását azonban azonnal elfogadhatatlanná teszi az a tény, hogy a strófa így egy olyan sztikhosszal zárul le, amelynek állítmánya a következő szakaszba kerül át (ld. 2. melléklet), egy áthidalhatatlan szerkesztői bakugrást tételezve így fel a him-

2. melléklet

9a Amiért is az Isten őt felmagasztalta,
9b és nevet ajándékozott neki,
9c amely minden név feletti,
10a hogy Jézus nevében

---

[153] LOHMEYER, Kyrios Jesus, loc. cit.

[154] Hasonlóképp visszautasítja a kérdéses sztikhoszok interpolatív értelmezését pl. TALBERT C. H., „The Problem of Pre-existence in Philippians 2,6-11", in *JBL* 86 (1967), 144; hallgatólagosan MURPHY O'CONNOR, J., „Christological Anthropology in Phil., II, 6-11", in *RB* 83 (1976), 27: „The Pauline character of the phrases ... is not based on the same evidence which motivates the judgement that they are interpolations." Vö. továbbá COLLANGE, *Philippiens*, 78-79.

[155] COLLANGE, *loc. cit.*, a *Jeremias* által páli kiegészítéseknek tartott részeket megkülönböztetés nélkül a himnusz eredeti állományához sorolva.

nusz szerzője részéről.

Úgy tűnik tehát, hogy a kompozíció második főrészének szerkezetét eddig senkinek sem sikerült pontosan meghatároznia. Lássuk azért, vajon milyen kötőelemek alpján lehetséges egy elfogadható sztikhometrikus elrendezés feltárása.

A 9a és 9c félversek közti kapcsolat alapja a υπερ fogalom jelenléte, aminek segítségével a szerző lezárja a strófakezdő gondolati egységet. A 9a párhuzamban áll továbbá a 10ab-vel is (αυτον – Ἰησου), ez utóbbi sztikhosz egyúttal az előbbinek közvetlen logikai következményéül is szolgál. A 10ab tovább rokonítható a 11b irányába, ahol újfent szerepel Jézus neve, valamint a 9c felé, ahol a kapcsolatot a 'minden' szó (παν) adja, ami továbbá még egyszer előfordul, a 11a-ban. Egészen különleges továbbá a 11c θεος-ának helyzete, hiszen egyaránt parallel a 9a-val, és a 6a-val is, tehát a himnusz két főrészének kezdősorai irányába mutat. Nem hagyható figyelmen kívül továbbá, hogy a 10c félvers egyetlen párhuzamra sem lel a kompozíció teljes állományában.

Amennyiben helyesen látom tehát, a mű második főrésze két, ugyancsak keretes szerkezetű, ám háromsoros strófából épül fel, az első a felmagasztalásról szól, és a υπερ szó keretezi, a másodiknak hangsúlya Krisztus úri mivolta megvallásán van, s a keretet maga a Jézus név biztosítja. A két strófát egymással pedig a 'név' (ονομα – A) és 'minden' (παν – B) szavak forrasztják össze, mégpedig a következő ritmikával: A || BA || AB || B. Végül pedig a 11c félvers egyaránt szolgál a kompozíció második főrészének, s ugyanakkor az egész himnusznak is, konklúzióul. A mű teljes szövegében magunk csak egyetlen sztikhoszt tekintünk Pál apostol kiegészítésének, a 10c-t (ld. később).

3. melléklet

9a Amiért is az Isten őt felmagasztalta,
9b és *nevet* ajándékozott neki,
9c amely *minden név* feletti.

10ab hogy Jézus *nevében minden* térd [meghajoljon,
11a és *minden* nyelv vallja meg,
11b hogy Úr Jézus Krisztus,

11c dicsőségére az Atya Istennek.

A himnusz Pál előtti görög szövege tehát a következőképpen fordítható:

[6]Aki Isten alakjában fennállva
nem zsákmánynak tartotta az Istennel való egyenlő levést,
[7]hanem önmagát kiüresítette,

szolga alakját véve fel.

Embernek hasonlóságában lévén,
és (olyan) külalakban találtatva, mint egy ember,
[8]megalázta önmagát,
engedelmessé lévén egészen halálig,

mégpedig kereszthalálig.

[9]Amiért is az Isten őt felmagasztalta,
és nevet ajándékozott neki,
amely minden név feletti,

[10]hogy Jézus nevében minden térd meghajoljon,
[11]és minden nyelv vallja meg,
hogy Úr Jézus Krisztus,

dicsőségére az Atyaistennek.

3. A kompozíció páli redakcióinak kérdése

A kutatók különbözőképp viszonyulnak ama problémához, hogy vajon a kánoni 2,6-11 egészében vannak-e olyan elemek, amelyek annak eredeti, Pál előtti állományához nem tartoztak hozzá, hanem az apostol kiegészítéseinek tekintendők, és ha igen, melyek ezek. Általában három sztikhoszt szokás e problémakörben említeni: a 8c-t, a 10c-t, és a 11c-t. Magunk, mint fentebb említettük, ezek közül egyedül a 10c-nek tulajdonítunk redakcionális jelleget. Lásuk mindezt részleteiben.

A 8c sztikhosz ('mégpedig kereszthalálig') redakciós volta mellett leginkább azt az érvet szokás felhozni, hogy a kereszt teológiai jelentőségének kidolgozása Pál apostol nevéhez köthető, amennyiben a kereszt pusztán történeti tényéről a hangsúlyt annak a megváltás művében betöltött szerepére helyezte,[156] ez a gondolatmenet teljes egészében Pálra jellemző.[157] Nem lehet ugyanakkor figyelmen kívül hagyni azt, hogy e helyt a kereszt fogalma némileg más értelemben

---

[156] SCHNEIDER, J., *art.* σταυρος, in *TDNT* VII (1978), 575: „Paul ... is not concerned to depict the historical event of the crucifixion of Jesus but rather to show its saving significance."

[157] Vö. GOPPELT, L., *Az Újszövetség theológiája* II (ford. Ablonczy, L.), Budapest 1992, 77-92.

kerül említésre: Jézus műve helyett inkább Jézus személyére utal, és az ő alázatosságának mértékét kívánja kifejezni.[158] Pusztán a fentebbi teológiai megfontolások alapján tehát igen hipotetikus a sztikhosz eredetiségét elvitatni.

Ami a 10c verset, a kompozíció általunk egyetlen kiegészítésnek tartott részét illeti, utólagos beillesztés jellege mellett tanúskodik mindjárt az a tény, hogy a himnusz ritmikáját alapvetően megtöri.[159] Redakcionális voltára mindemellett sokkal nyilvánvalóbb teológiai érvek is utalnak.

Mint már említettük, a himnusz keletkezési helyéül a palesztinai, zsidókeresztény ősegyházat tételezzük. Erre nem csupán az utal, hogy a kompozíció eredetileg minden valószínűség szerint arám nyelven íródott,[160] hanem a bennfoglalt teológiai témák is. A szíriai, palesztinai gyülekezetek világképe ugyanis sokkal erőteljesebben ószövetségi alapú volt, mint bárhol másutt a Földközi-tenger medencéjében – legyen szó akár zsidó-, akár pogánykeresztény egyházakról –, lévén ez utóbbiaknál inkább a hellenista szellemi alapállás volt domináns. Az Ószövetség világképének legalapvetőbb jellegzetessége az, hogy a világot, ezen belül Istennek s a világnak viszonyát mint történést (üdvtörténet) fogja fel, szemben a hellén kozmoszfogalommal. Márpedig, ha himnuszunk egészét tekintjük, azt találjuk, hogy annak egészén egyfajta történeti látásmód dominál (Krisztus útja), leszámítva ezt a kifejezetten térbeliséget idéző 10c félverset. És bár a zsidóság egészének gondolkodástól – különösen az intertestamentális korban – egyáltalán nem idegen a valóságnak ez a háromosztatú szemlélete (hisz gyökerei biblikus alapokra nyúlnak

---

[158] Ld. pl. SCHNEIDER, *loc. cit.*, „The death on the cross was the lowest stage of humiliation", aki ugyanakkor kérdéses félversünket Pál betoldásának tartja.

[159] Ez érvényes akkor is, ha valaki az enyémtől különböző – és a *Lohmeyer* és *Collange* e helyt illető következetlenségeit is egyaránt elkerülő – struktúrát tulajdonít a műnek, ld. pl. GRELOT, P., „Deux notes critiques sur Philippiens 2,6-11", in *Bib* 54 (1973), 185, hozzátéve, hogy a kérdéses sztikhosz ráadásul kettészakít egy Izajás idézetet is: „il (ti. a 10c félvers) rompt fortement le rhytme et interrompt une citation d'Isaie."

[160] Az eredeti nyelvre vonatkozó hipotézis legelső kiinduló pontja mindjárt az, hogy a mű minden különösebb gond nélkül, könnyen (vissza)fordítható arámra, ld. MARTIN, R. P., *Carmen Christi: Philippians, 2,5-11 in Recent Interpretation and in the Setting of Early Christian Worship* (SNTS.MS 4), Cambridge 1967, 38. A retroverzióra több különböző kísérlet született, ld. MARTIN, *loc. cit.*, mind közül legalaposabb és legmeggyőzőbb talán GRELOT, „Deux notes", 176-186.

vissza), a mű klasszicizáló, üdvtörténeti alapállásából mégis kirí e rövidke, kozmocentrikus glossza.

Végül pedig, a 11c sztikhoszban ('dicsőségére az Atyaistennek'), melyet *J. Jeremias* szintén Pál kiegészítéseként fogott fel,[161] egyáltalán semmi olyat nem találunk, ami kifejezetten páli sajátosság lenne,[162] sőt, a himnusz egészének olyan összegző jellegű lezárásául szolgál, amely nélkül a kompozíció elveszítené egyfelől erőteljes liturgikus jellegét, másfelől pedig lényegesen gyengülne teológiai hordereje.

Most, miután tehát a himnusz szövegét tekintve stabilan áll előttünk, nem marad más hátra, mint hogy néhány mondatban összegezzük annak tanítását.

4. A himnusz tanítása

Kompozíciónk tanítását illetően az utóbbi időben a kutatók legnagyobb problémáját a legelső strófa Krisztus-képének értelmezése jelenti. Hosszú ideig egészen egyértelmű volt mindenki számára az, hogy a mű szerzője az isteni formában levő Jézus említésekor a preegzisztens Krisztusra gondolt, s e nézetet mindmáig számos komoly magyarázó képviseli.[163] Az elmúlt két évtizedben azonban (a hatvanas évek közepe, és a nyolcvanas évek közepe közt) többen, többféle irányból kétségbe vonták a „tradicionális" megközelítés jogosságát. Elsősorban az Ádám-Krisztus tipológiára hivatkozva,[164] esetleg egyes deuterokanonikus könyvek (különösen Bölcsesség) teológiai hatása alapján,[165] vagy egyszerűen csak fogalmi síkon érvelve ama irányba foglaltak állást, hogy a himnusz első strófája is kizárólag a földi, ember Jézus bemutatása akar lenni. E nézetek érdekes kísérletnek bizo-

---

[161] JEREMIAS, „Phil. 2:7", 186-187.

[162] Vö. TALBERT, „Pre-existence", 143-144, vagy MURPHY O'CONNOR, „Christological Anthropology", 27-28.

[163] Ld. pl. KÄSEMANN, E., „Kritische Analyse von Phil 2:5-11", in *ZThK* 47 (1950), 313-360; JEREMIAS, „Gedankenführung", 153-154; HURST, L. D., „Re-enter the Pre-existent Christ in Philippians 2.5-11?", in *NTS* 32 (1986), 449-457, FITZMYER, J. A., „Pauline Theology", in *NJBC,* 1393; magyarul: CULLMANN, O., *Az Újszövetség krisztológiája,* Budapest 1990, 158-165, 200, 290; GOPPELT, *Újszövetség,* 65-68, vö. MURPHY O'CONNOR, „Christological Anthropology", 29-31.

[164] TALBERT, „Pre-existence", továbbá DUNN, J. D. G., *Christology in the Making,* London 1980.

[165] MURPHY O'CONNOR, „Christological Anthropology", 31-50.

nyultak a himnusz újraértelmezésére, de a tárgyilagos diszkusszió próbáját nem állták meg, és valójában ma már senki sem számol velük, mint komoly lehetőséggel. Az „Ádám-Krisztus"-tipológia jelenlétét ugyanis egyes kutatók teljes egészében tagadják,[166] mások pedig arra mutattak rá, hogy annak esetleges jelenléte semmiben nem ütközik a Krisztus pre-egzisztenciáját valló értelmezés létjogosultságával.[167]

Maga a μορφη ('alak, forma') kifejezés egyébiránt igen komoly filozófiai és vallásos jelentéstartalommal bír. A filozófiai jelentéskörrel kapcsolatban annyit kell feltétlenül megjegyeznünk, hogy ez a himnuszra csak igen áttételes és közvetett hatással lehetett, amennyiben a fogalom által hordozott jelentést korábban megterhelte, és használatát irányította, azt azonban világosan látnunk kell, hogy sem kompozíciónk eredeti szerzője, sem pedig az azt felhasználó Pál nem filozófiai síkon kívánja karakterizálni tárgyát. A szó alapjelentése 'alak, külső megjelenés', néha 'személy', vagy 'mód', s különösképpen vonatkozik egy létezőnek sajátos, egyedi megjelenésére, szemben azzal, ami a létezőkben közös.[168]

R. P. Martin és mások úgy gondolják, a szó helyes értelmét akkor találjuk meg, ha a 'dicsőség' (δοξα, כבוד) kifejezés párhuzamának tartjuk, és az ószövetségi כבוד יהוה ('Yahwe dicsősége') kifejezésre vonatkoztatjuk, tehát ez lenne az, amit Krisztus „Isten alakjában fennállva" birtokolt volna,[169] megint mások – főleg az adamikus képekre utaló szerzők – a Gn 1,26-27 'Isten képére' fogalmának közelségére hívják fel a figyelmet, azonban ennek görög fordítása (LXX) a következő: κατ' εικονα θεου, tehát sem az elöljárószó, sem pedig a kérdéses

---

[166] Így tesz GLASSON, T. F., „Two Notes on the Philippians Hymn (II. 6-11)", in *NTS* 21 (1974/75), 133-139, végső ítélete: „This ... seems to me to leave no room for any Adam connection as far as the word μορφη is concerned. And ... the possibility of an Adam/Christ contrast is even more remote" – 139, avagy WANAMAKER, C. A., „Philippians 2. 6-11: Son of God or Adamic Christology?", in *NTS* 33 (1987), 179-193, ahol szerzőnk az Ádám-párhuzamok helyett sokkal inkább az Istenfiúság gondolatát tartja a himnusz központi mondanivalójának. *J. D. G. Dunn* elméletének leghatározottabb és legmegalapozottabb bírálatához ld. HURST, „Re-enter".

[167] Ld. MARTIN, R. P., *Philippians. An Introduction and Commentary* (TNTC), Leicester 1977, 96-99.

[168] BEHM, J., „μορφη", in *TDNT* 4, 742-743, „ειδος denotes the appearance of the kind, what is common to the individuals, while μορφη is the individual form of appearance."

[169] MARTIN, *Philippians,* 96; WANAMAKER, „Philippians", 185-186; *TDNT* 4, 751.

kifejezés nem egyezik. Ráadásul arról sem szabad megfeledkezni, hogy – amint *Collange* kommentárjában említi – e három fogalom (μορφη, εικον és δοξα) minden esetben megőrzi a maga sajátos jelentését, és nem keveredik egymással.[170]

Kifejezésünket leginkább talán mint *'létforma'* értelmezhetjük helyesen, amely adott esetben nyitott a változásra is,[171] hiszen erre utal a 7b-ben levő „szolga alakja". Ez az ádámi tipológiát eleve kizárja, hiszen az ottani istenképiség olyan valóság, amelyet az ember a bűnbeesés után is megtartott, és ami mellé nem vett fel valami mást, többletet.[172] A μορφη θεου itt nem önmagában utal az isteni természetre, vagy valami hasonló teológiai fogalomra, ami Krisztus benső lényegét karakterizálná, hanem célja a létmód kifejezése, ami megvolt Krisztusban a szolgai alak felvétele előtt (és ebből a szempontból igenis pre-egzisztenciát fejez ki), és amely létmód őt akkor elsődlegesen jellemezte.[173] Mint ahogy a szolga alakjának felvétele után ez utóbbi volt az, amelyik kifelé meghatározta a jézusi *cselekvést*, jóllehet az istenség teljessége továbbra is jelen volt benne. Erre utal a zsákmány kifejezés, amely, mint *res rapta* szerepel a himnuszban, valami olyan dologként, amely birtokosának már eleve megvan, de amellyel itt Krisztus nem él (vissza).[174]

---

[170] COLLANGE, *Philippiens,* 88: „les termes ... ne sont jamais confondus et conservent toujours des nuances propres."

[171] Ehhez ld. különösképp SPICQ, C., „Note sur *morphé* dans les papyrus et quelques inscriptions", in *RB* 80 (1973), 44-45.

[172] WANAMAKER, „Philippians", 183 nagyon lényeges megjegyzése: „Nowhere ... in the Jewish literature of the period is it said that humankind has lost the *imago Dei*, even though it was believed that certain outward characteristics of humankind were altered."

[173] Csupán mint érdekességet idézzük a rész legelső magyar nyelvű kommentálását, *Károlyi* Gáspár tollából, a Vizsolyi Biblia lapszéli jegyzeteiként. A gönci lelkész értelmezése a μορφη θεου-t ('Isten alakja') illetően egy igen „tradicionális" vonalat követ: *«Az Isteni forma nem egyeb hanem Isteni termeszet, mint az emberi forma emberi termeszet.»* Károlyi jegyzeteinek szentírásmagyarázati értékéhez – mint láttuk, itt inkább bevett teológiai klisével operál, és nem közelíti meg teljességében a fogalom értelmét – ld. a következő tanulmányokat: KÁLLAY, K., „A vizsolyi biblia ótestamentomi részének exegetikai értéke", és PONGRÁCZ, J., „A vizsolyi biblia újtestamentomi részének exegetikai értéke", in *Károlyi emlékkönyv. A vizsolyi biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulójára* (Vasadi, B., ed.), Budapest 1940, 59-91 és 92-111.

[174] A 'zsákmány' hapax legomenon értelmezéséhez rendkívül sok hozzájárulás született, vö. FOERSTER, W., „αρπαγμος", in *TDNT* 1, 472-474; ROBINSON, D.

A szolgai alak említése aztán komoly ószövetségi képzettársításra is lehetőséget nyújt, amennyiben, fogalmi síkon nyitott Deutero-Izajás *Ebed Yahwéjának* irányába.[175] E párhuzam főleg Krisztus nyomatékosan aláhúzott engedelmességében teljesedik ki, amely majd a kereszten elszenvedett halálban, a legmélyebb megaláztatásban, az isteni alakkal való élés önszántából fakadó háttérbe szorításának a legtökéletesebb aktusában nyeri el végkifejletét.[176] Krisztus földi életének drámája itt jut el a csúcsra, a szolgai alakban való létezés itt éri el végső megindoklását. Krisztus – a példa – a legvégső szélsőségig kihasználta a szolgai létmód adta lehetőségeket. És ezáltal nyílt meg a lehetőség Isten számára is, hogy a jézusi utat elismerve, az uralom pecsétjét rakja rá, melynek eredményeképp, akkor, amikor a megfelelő pillanat elérkezett, a szolgai formán végül is átfénylik az isteni: a szolgai alakban levő Krisztus mint κυριος ('Úr') kerül bemutatásra. S mindezek ellenére, a szolgai forma sem vész el: Krisztus Úrként való proklamálása, és a térdek meghajlása nem öncélú, hanem az Atyaisten dicsőségének kinyilvánítását szolgálja.

Az utolsó kérdés pedig: mit akart Pál a himnusszal, milyen céllal építette be a levélbe?

5. A himnusz Pál tanításában

Az ötödik vershez, mintegy az egész kompozíció mondanivalóját kifejtve, *Károlyi Gáspár* 1590-ben az alábbi sorokat illeszti:

> *«Az Iesus Christus peldaiabol int alazatossagra, ki anyira meg alazta magat hogy Isten leuen, mi eröttünc testbe ötözöt, szenuedet es meg holt etc.»*

A kutatás nagy kérdése, vajon Pál, midőn a kompozíciót műve egészébe illesztette, pusztán erkölcsi példaképül akarta az abban

---

W. B., „αρπαγμος": The Deliverance Jesus Refused", in *ExT* 80 (1969), 253-254; HOOVER, R. W., „The harpagmos enigma: a philological solution", in *HTR* 64 (1971), 95-119; GLASSON, „Two Notes", 133-137, ellenkező értelemben, mint *res rapienda* pl. WANAMAKER, „Philippians", 187-188. A αρπαγμον-hoz ('zsákmány') *Károlyi* a következő magyarázatot fűzi: *«Az az, Nem ragadomannyal keuelkedett volna ha vgy viselte volna magat mint Isten, mert az Istenseg neki saiattya volt.»*

[175] Vö. JEREMIAS, „Phil 2:7".

[176] Károlyi itt fűz még magyarázatot a Krisztus-himnuszhoz, a γενομενος υπηκοος-nál ('engedelmessé lévén'): *«Tudni illic nem tagaduan magat az Istensegböl, hanem magat annac nem mutatni az ki volna.»*

megénekelt Krisztust a gyülekezet szeme elé állítani, vagy esetleg másról – többről – lenne itt szó. A csupán etikai szintű felfogás ellen egy meglehetősen súlyos érv hozható fel: az első két strófa Jézusa valóban egyértelmű tárgya lehet a hívek *imitatio Christi*-jének, ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy a második két strófa Krisztus egyedüláló felmagasztalását, és „Úr-ságát" mutatja be, azt, ami mindenestől más szférába tartozik, mint amit az ember elérhet.[177] Másrészt az 5. vers εν υμιν kifejezésének a kutatók többsége közösségi értelmet tulajdonít, s így helyes fordítása igazából nem a megszokott 'magatokban' (Káldi, UKB) vagy 'bennetek' (Károlyi), hanem sokkal inkább 'egymás között', ami mindjárt nem az egyén erkölcsi életének fejlettségéről, Krisztushoz igazításáról szól, hanem a keresztény közösség méltóságáról Krisztusban.

Ugyanakkor az 5. vers igéje, a φρονειτε összekapcsolja az egyén irányában megnyilvánuló etikai elvárásokat a keresztény közösség krisztusi méltóságának kifejezésével. Az ige fordítása meglehetősen nehéz, profán görög alapjelentése értelmi tevékenységgel kapcsolatos, és ugyanígy használja a LXX is az Ószövetség szellemi tevékenységet, bölcsességet, megértést kifejező héber szavainak visszaadására.[178] A Filippi levélben négyszer kifejezetten közösségi kontextusban szerepel. A 4,2-ben Evódiát és Szüntükhét inti az apostol τα αυτα φρονειν εν κυριω, a 2,2-ben a híveket kéri, tegyék teljessé örömét azzal, hogy τα αυτα φρονητε, majd, hogy egy lélekkel legyenek το εν φρονουντες, és végül a 2,5-ben: τουτο φρονειτε εν υμιν. Az esetek mindegyikében arról van szó, hogy a közösség javára vár el az apostol valamit megszólítottjaitól, kérésének motívumára viszont éppen ez a 2,5. vers világít rá: a hívő számára a legfontosabb az alázatos egységre való törekvés (2,5a), ennek alapja viszont az, ami a 2,5b hiányos félmondata szerint Krisztus Jézusban történt a hívekkel, Krisztusban, aki alázatos létmódjával nem elsősorban *példát szolgáltatott* számunkra, hanem Úri voltát kinyilvánítva az Atya által és dicsőségére, *lehetővé tette* ezt az életet.

---

[177] Vö. pl. COLLANGE, *Philippiens*, 86: „L'exégése ancienne comprenait le εν Χριστω dans un sens éthique (aujourd'hui encore *Hendriksen, Lohmeyer, Michael*...) ... Mais ... le Christ ne peut servir d'exemple pour ce qui est de sa Seigneurie."

[178] BERTRAM, G., φρην etc, in *TDNT* 9, 220-226, a LXX a következő gyökök származékainak fordítására használja előszeretettel: חכם, בין, שכל.

ꕥ

L'hymne christologique de la Lettre de St. Paul aux Philippiens (2,6-11)

(Géza Xeravits)

Dans cet article, nous avons essaié de pésenter l'interprétation du célèbre hymne christologique de la Lettre aux Philippiens. Après avoir étudier la place de l'hymne dans la lettre entière, ainsi que l'histoire de la rédaction de la lettre même, nous sommes arrivé à la conclusion que cette pièce hymnique avait une origine différente que la matière originelle de cette partie de la lettre (lettre B, selon la majorité des savants). L'hymne avait créé indépendemment de l'activité de St. Paul, et l'apôtre l'a utilisé, parce qu' il le trouva convenable de bien exprimer son instruction sur Jésus Christ et l'église chrétienne.

Pour que nous soyons capable de bien distinguer entre les éléments pauliniens et prépauliniens de l'hymne, nous avons étudié sa structure poétique. Nous avons trouvé, que cet hymne avait quatre strophes. La première et deuxième forment la première partie de la composition entière, et contiennent quatre stiques chaqune, la troisième et quatrième strophe, contenant trois stiques, forment la deuxième partie. Chaque partie de l'hymne se termine par un stique conclusif. Selon cette structure, et l'arrière-plan théologique des stiques, nous pensons seulement le stique 10c d'être rédactionel (l'achèvement de St. Paul).

Dans les chapîtres 4 et 5 de notre étude, nous avons observé la théologie de l'hymne même, puis sa place dans la contexte de pensée de Paul.